

Egy regionális évszak közérzete

Szikra János: *Közép-európai nyár*

A gondolkodó általában a múlthoz fordul, mert jövőt tétélez föl. A cselekvő viszont a jövőhöz, mert azért, hogy cselekszik, már szakított a múlttal és a szemlélődéssel. Mindkettőtől eltérően a költészet: egyetemes érdeklődés és cselekvés. A jelenidőt a múltra és a jövőre is kitágítja.

(Csoóri Sándor)

„Harminchat év terméséből (1976–2011) válogattam ezt a kötetet, korábbi verseskönyveim és újabb költeményeim alapján. Észleléseim gondolatokká csiszolása közben kopottabb lett a kedvem, gyűröttebb az arcom, de tiszta lélekkel nézek a jövőre, s öregedőben is hajlíthatatlan hittel állok a számomra kijelölt helyen...” – olvashatjuk a mintegy 380 oldalas, küllemében is rendkívül igényes kötet hátsó borítóján. Mikor az 58 esztendő Szikra János ez utóbbi s az én nemzedékem számára még valóban sokat mondó kijelentését megpróbáltam a jelenkor uralkodó racionalitásai közé beilleszteni, abban a pillanatban megfogalmazódott bennem a kétely is: ugyan mit is kezdhetne vele már a rendszerváltoztatás után született és föltarisznyált fiatal költő? Akit tulajdonképpen már elképzelnem sem kell, hiszen lépten-nyomon megnyilatkozik, hol élőszóban, hol írásban, hol pedig még látványosabban, sokadmagával, olykor szavak nélkül is, legtöbbször a fejét csóválva. Hogy is van ez? Semmi tapasztalás-, semmi bizonyosságigény, csupán a pusztá *hit*? Aztán meg miféle végzetes fatalizmus kell ahhoz, hogy az ember évtizedekig *álljon* valamiféle *kijelölt helyen*? Hát a világot időről időre átprogramozó vágyakkal s a szellem szabad szárnyalásával közben mi lesz? Különb is, és egyáltalán: ki mondja meg, hogy az efféle *hajlíthatatlanságnak* van-e legalább annyi köze a poétikához, mint mondjuk a cöveknek a geodéziához? Persze amellet, hogy egyáltalán nem irigy-

H I T E L K Ö N Y V M Ű H E L Y ,
2 0 1 2

lem a kérdések gazdáját/gazdát, azt sem gondolom, hogy ilyenkor a kételyek miatt hasznos volna beszédbbe elegyedni, netán egy garantálhatóan elhúzódo vitába bocsátkozni manapság bárkivel (annál is inkább, mert ahogy az a szép emlékezetű Erdélyi János 1851-es gyűjtése alapján immár a legszélesebb körökben is nyilvánvaló: „Ember száján messzi elmehet”). Ennél sokkalta izgalmasabbnak tűnik a valódi kérdés fölött elgondolkodni, nevezetesen hogy azt a folyamatot, azt a jelenséget, amelyet a természettudomány az energiaminimumra törekvés törvényeként tart számon, az ember, még konkrétabban a költői én viszonylatában hasonlíthatjuk-e a bölcsesség potenciális képességéhez? Mert annak alapján, amit Szikra János úgy a fönti vallomásában, mint a kötet nyitó versének első három sorában nyomatékosít, a kérdést a magam részéről máris megválaszoltnak tekintem. „Nem a párdúcizomé az érdem, / az élet / teknőctalpakon is önmagához érkezik.” (*Kardnyelém, fakírságom, verseim*) Talán mondanom sem kell, hogy ilyen, az emberlét összetettségét, tényleges súlyát éppen elkerülhetlenségének ellenpontoszó fölvilantásával tovább tetéző módon csak olyan költő képes megnyilvánulni, aki az általa bejárt életút legrejtettebb s legtávolibb zugai-iban is a tőle telhető legnagyobb biztonsággal közlekedik ma is, azaz kifogástalan önismerettel, a Teremtőtől kapott képességeit hiánytalanul fölleltározva, mozgósítva és urulva *áll*, igen, *a számára kijelölt helyen*.

[Szemle]

Pontosan úgy, mint az a mozdulatlan golyó, amely nyugalmi állapotában is tartalmazza a „golyóság” valamennyi jellemző tulajdonosságát, s azokat ily módon – miként Szikra János a maga tudományát – szertelenségeitől s számtalan egyéb esetlegességeitől megszabadítva, a lehető legnagyobb hatásfokkal közvetítheti. Mint a legtöbb példa, természetesen ez is sántít valamicskét, de arra mindenképpen alkalmas, hogy azt a pontot, azt a költői *pozíciót* (ha úgy tetszik, a *kijelölt helyet*), ahonnan gondolataival nekifeszül a világnak, abszolút mértékben és félreérthetetlenül körülhatárolja. Ám igazságtalan volnék, ha elhallgatnám, hogy a tény, mely szerint éppen ennek hiánya különbözteti meg a versírást a költészettől, ma már korántsem csak a múzsafiak nemzedéke számára jelenthet újdonságot.

Szikra János nevével az 1986-ban afféle zsákbamacsakaként megvásárolt, *A költészet másnapja* című antológiában találkoztam először, de megvallom, az egészből ma sem emlékszem többre, mint arra a néhány megbotránkoztatóan ócska szövegrészletre, melyeknek szüntelen citálásával a kollégáimat próbáltam zsidbasztani. Aludva rá egyet azonban már azon törtem a fejemet, vajon mi lenne az a könyvtárhoz leginkább illő módszer vagy cselekedet, amellyel a kötetet szalonképes módon, ámde végérvényesen távol tudnám tartani magamtól. Végül az az ötletem támadt, hogy stílszerűen a munkahelyemnek, a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskola Központi Könyvtárának adományozom. Még a katalóguscédulát is magam készítettem el, ügyelve rá, hogy a „Léka Géza ajándéka a KVF Könyvtárának” jól olvashatóan ott díszeljen a megjegyzésben. Így esett, hogy az első Szikra-vers csak néhány esztendővel később, már az évtized fordulóján talált utat hozzám, éppen akkoriban, midőn Tőkés László neve, úgyszólván, percek alatt megszilárdult a magyar köztudatban. A *Forrás* friss számát lapozgatva bukkantam rá, s hangütése („Amikor tegnap este / bementék a tévében, hogy élsz, / gerincvelőmön végigvillámlott valami, / ami csak a szerelemmel ér fel”), végső kicsen-

gése, valamint annak diadalmasan vállalt személyessége olyan erős hatással volt rám, hogy szinte magába szippantott, s azonosulásom által egy szempillantás alatt a Temesváron lezajlottak cselekvő részesévé is avatott. „Amikor bementék, hogy élsz, / tudtam, hogy semmi sincs hiába. / Érdemes volt megszületnem, / s köpök a halálra!” (*Testvérem, Tőkés László*). Azután úgy hozta az élet, hogy abból a harminchat évből, melyet Szikra János költőként jegyez, az utolsó húszat már egymást kölcsönösen bátorítva, szoros baráti szövetségben éltük meg. Éppen ezért, a bevezetőben elmondottakon túl, talán nem volna szerencsés, ha most egy mindehhez kevésbé illő szerepet próbálnék meg magamra erőltetni. Egyetlen dolgot tehetek csupán, s arra jó szívvvel vállalkozom is: megpróbálok kedvet csinálni az Olvasónak. Előjáróban azonban annyit bizonyossággal elmondhatok, hogy akik a *Közép-európai nyár* lapjain tulajdon esendőségeikhez kereshetnének a sajátjaikénál is emelkedettebb öngazolásokat, azok inkább föl se üssék. Valamikor régen, az *Új könyvekben*, a könyvtárak állománygyarapítási tanácsadó-jában mindez még így hangzott: kevésbé a hagyományos, inkább a modern versek kedvelőinek ajánlott. De azokat is legszívesebben lebeszelném róla – bár erős a gyanúm, hogy eleve szükségtelen –, akik az időközben fölszentelt értelmezéstudomány feltétlen híveiként immár egyre merészebb, egyre vakmerőbb hermeneutikai stációk felé kacsintgatnak. Ám, ha füttyülve a tanácsomra, valami csoda folytán mégis a kezükbe vennék, akkora csalódás valószínűleg mégsem érhetné őket, mint azokat, akik a számtalan megválaszolatlan kérdés közt tobzódó, leharcolt művészi szabadságban is a közelgő nemzethalál újabb bizonyítékát látják.

De lássuk, mivel is kellene szembesüljenek.

„Cenzorsápasztó, nagy szabad versekkel akartam jönni, / melyekbe esőt s havat ver oldalról a szél, / cipője beázik s csak babráll hontalan / lány özvegyek s elhagyott kurvák hasán” – toppan be Szikra, sarkig lökve a *Melódia* ajtaját. Csak tüdőből legalább három kéne hozzá, hogy a lendületnek, az el-

söprő vitalitásnak, no meg a központozásnak megfelelően szólalhasson meg minden regiszter. Ám ha külön-külön még nem is halljuk, de már ennyiből is érezzük, amint az életanyag ezernyi apró részlete beáramlik a sorok közé, és lassan kitölti a szóközöket is. Teheti, mert Szikra már gyermekkortól fogva feszülten figyel, és szinte szelektálás nélkül regisztrál. Így aztán mi sem természetesebb annál, hogy míg a gyermek- és ifjúkorát idéző versei szinte mindent kibeszélnek, addig a Kádár-kor rájuk üledett levegőjét is alaposan fölkaradják. Ezt a pangó, áporodott atmoszférát érzékelteti a *Ne szíts viszályt*. „Sámlinkról már lezuhantam, / s az ajtón át a levesünkbe fúj a szél, / ülünk még mindannyian körül, / a merőkanál némán görbed, / várunk, a halálra várunk – / apánk a csömör golyóosz nagykövete, / nem nevet, nem akar, *nem tud* nevetni, / nővérem szép nyakát két napja szívta ki / a tánciskolai bonviván, Pipe...” Valamivel lejjebb pedig így folytatja: „a szomszédban Vever főz pedellus / Pali bácsinak kakaslevest, s Rózsa, / a községi párttitkár lánya hittanórára oson, / *forog a föld, íme, velünk a Föld forog* – / ősz van, a csillagok állnak, / koporsószöggént koppan a dió, / s én gyónási titkokkal, szitkokkal / s kalácsként fölfoszló fohással / elindulok a lebontott házba.” Hogy milyen távlattalanok voltak ezek a hazugságban fogant békeévek, arról önmagán kívül talán csak egykori tanárának, Régaisz Istvánnak számol be: „Néhányan fülön csíphettek bennem a kamaszt, de a kezem csak Maga / fogta meg – a nemzet vagy más, hasonló potomság nevében” (*A múlt borbélytányérja alatt*). Ha hihetünk a verseknek – s ezt inkább kérdezem, mint állítom –, meglehet, hogy a kádárizmus mellett éppen ez a családi dimenziók közé olykor egy kívülálló attitűdjét is be-becsempésző látásmód vezetett el odáig, hogy az „elátkozottan is áldott” szülőfalu, Bácsalmás, rendszerint úgy jelenik meg emlékezetében, mint amely mágiáival, fortélyaival s egyéb kiismerhetetlenségeivel, magyarázhatatlan és boszszantó kisstílűségeivel rendszerint meggátolja, hogy úgy istenigazából belesimuljon. Ez

a kifinomult, enyhe távolságtartás s egy időközben szinte észrevétlenül fölépült archetipikus identitás feszül egymásnak a gyűjtemény egyik legizgalmasabb darabjában, a *Háló nélkülben*, amely megkívánja, hogy teljes egészében idézzem. „Jó Szejgyártó esperes úr / édesanyja harmincegyben / beállított a kaszással, / és harmadnap eltemették, / mert itt vannak mindannyian, / itt suttognak körülöttünk, / mondta anyám, még nem hittem, / itt szuszognak, imbolynognak, / még dülöngél a mosolyuk, / tán lépni se tudnánk tőlük, / miattuk, ha látnánk őket – / jó Szejgyártó esperes úr / is megmondta, lásd, ők azok, / mert itt vannak mindannyian, / kihördülnek a tüdőnk-ből, / belebújnak pórusunkba, / denevérként függnék rajtunk, / a szecsei harangot is / ők kondítják árvíz jöttén, / és ama szent légtornászok / is ők, akik háló nélkül / sétálnak mint pókfonalon / az ég alatt, az ég fölött – / itt kavarja asztráltestük / mint légc-savar a levegőt, / mondta anyám, vagy nem mondta, / de tudom, de érzem is már / jászol-puha pillantásuk, / s kitárják a legutolsó, / a száz évre zárt nagykaput.” Azzal, hogy a megörökített epizód e szigorúan zárt formai szerkezetben eleve a hajdani bájolókra és ráolvasókra hajaz, már önmagában is képes a feszültség fölkelésére, amelyet tovább erősít, hogy – az első sorok kivételével – nem is valóságos, hanem a tudat mélyéről fölcsapódó s egymást gerjesztő érzelmi történéseket halmoz egymásra. A vers nézőpontját a gondolat tört része alatt megváltoztató lírai hajtúkanyar, a „mondta anyám, vagy nem mondta” – amellet, hogy egészen finoman az említett distinkcióra is utal – arra is rávilágít, hogy egy alapjaiban zárt, döntően saját hagyományaira támaszkodó faluközösség miféle mitikus tartalmakkal képes fölruházni a tagjait. Ugyanakkor ezzel a nem mindennapi költői bravúrral egyértelművé is teszi, hogy ha nem, ha mégsem *anyám mondta*, akkor sem történt szentségtörés, mert az érzés ekkor már megvallottan benne van, tudja és látja, függetlenül attól, hogy hiszi-e, vagy sem, s neki is, éppúgy, mint a helybeliek közül bárki

[Szemle]

másnak, már csak hangot kell adnia neki, azaz már csak ki kell mondania. Szikra János tehát eleve birtokában van annak a képességnek, hogy a valóság és a főként érzelmi alapú fikció elegyítésével egyre meghökkentőbb, egyre fölkaparóbb módon szóljon szinte bármiről, legyen az akár történelem, politika, köz- vagy magánélet, így akár a szerelem is. További különleges érenye ennek a költészetnek, hogy a világhoz való viszonyát, abból fakadó észleléseit, fölismeréseit irigylésre méltó, (önmagához is) könyörtelen őszinteséggel, ugyanakkor minden esetben az átlagember nézőpontján keresztül láttatja és értelmezi. Ezzel nem csak azt éri el, hogy költészete a rendszerváltoztatás után is mentes marad a multikulturális maszlagoktól, hanem azt is, hogy az egyébként is kínzó, ám az ily módon megfogalmazott személyiség- és országroncsoló gondok nagyságrendekkel erőteljesebben, már-már sokkoló módon képesek megmutatkozni. „elárasztják a földeket / halak úsznak át az erdőn / bajszos démonok / víz alatt bong a harang / plakátokról vasfogúak vigyorognak / belép a múlt / a szorongás kapuján...” A döbbenetes vízió azonban nem áll meg itt, hanem újabb borzalmakkal folytatódik. Nem óvhat meg semmi, mert közte és a valóság között jószerével már nincs egyéb, csupán a költői elvonatkoztatás gyengécske zsilipje. De még innen is lehet fokozni, mert az utolsó két sorról már azt sem lehet egyértelműen eldönteni, hogy ami mindeközben az emberrel történik, az tünet-e avagy következmény. „oltár előtt nem hajt térdet / zsarnoknak nem szalutál” (*Terro*). A *Közép-európai nyár*, mint regionális évszak vagy még inkább mint közérzet, tehát nem a kiötlött szándékok s a ki tudja hány ideológiai műtéten átesett illúziók felől, hanem a költő (a kisember!) kézzelfogható tapasztalatai alapján artikulálódik s áll össze bennünk. Ennek alapján nyugodt szívvel állíthatom, hogy az összkép kettős természetű: ami a költői megformálás szintjén főlemelő, az tartalma szerint kétségbeejtő. Olyannyira, hogy nem esik nehezemre elképzelni, amint néhány általam fölbiztatott

olvasó idegesen lapozgatva ráncolja homlokát, mert nemcsak hogy nem ehhez van szokva, de biztos is benne, hogy valamit nagyon félreértett. Szikra János azonban soha nem bűvészkedik és nem köntörfalaz, hiszen ahogy azt a gazdag allúziókat görgető *Nem vagyok belga* zárlatában ki is jelenti: „ma sincs más a tudatomban, / csak ezek a mások száján szétroppantott, / nyomorult magyar szavak”. Ám aki mindent egybevetve is túlzottan borúlátónak bélyegezné, annak ajánlom egyben Illyés Gyulát is, akinek 1954-ben – éppen Szikra János születésének évében – írott, *A pesszimista versekről* című dolgozatától remélhetőleg egyszer s mindenkorra jobb kedvre derül.

Természetesen egy tíz fejezetből álló s még azokon belül is tovább tagozódó, háromszáznál is több verset tartalmazó gyűjtemény valamennyi hangsúlyának és sarokpontjának számbavételére a jelen írásban nem vállalkozhatom. Azt az egyet azonban semmi szín alatt nem tehetem meg – s valószínűnek tartom, hogy ezután így lesz ezzel bárki, aki Szikra János költészetének elemzésére vállalkozik –, hogy a kötet utolsó ciklusáról, a mindössze két darabból álló s a címében még mit sem sejtető *Páváról* ne szóljak. Az első rövidke versre az ember még gyanútlanul rá is bólint, mert még fogalma sincs róla, hogy ebben az összefüggésben az nem más, mint az értelem, a belátás, a türelem s még sok hasonlóan hasznos képesség egyidejű ébrentartásáért elsőhajtott fohász – mielőtt belép a másodikba, a huszonhárom oldalon át hömpölygő *Rothadtan párálló széttárt pávafarokba*. A költemény a *Hitel* 2012. márciusi számában jelent meg először, s azonnal meg is osztotta az olvasókat. Voltak, akik önfeledten lelkendeztek fölötte, olyanok is, akik nagyokat pislogva csak a fejüket vakarták, de azok sem lógtak ki a sorból, akik legszívesebben azonnal alágyújtottak volna. Isten ments, hogy igazságot kelljen tenni közöttük, magam csak a lehetséges értelmezési lehetőségeket s a nyomukban menthetetlenül meginduló, a kitartó olvasón kíméletlenül átgázoló érzelmeket próbálok azonos me-

derbe terelni. A dolog nem egyszerű, mert a szöveg már az első lapon szétzilálja a műfaji határokat, s azzal, hogy az asszociációikban egymásra zsúfolt sorok nem hagyják a gondolatokat kifutni, egy idő után már nem *szó szerinti* jelentéseikkel, hanem csupán impulzusszerűen föl-fölvillanó hangulatukkal hatnak, így leginkább a filmes technikából átvett, a pillanatokba zsúfolt vágások rövid sorozatainak funkcióját teljesítik be. Hirtelenjében Huszárík Zoltán *Elégiája* jut eszembe, amely a lovat mint történelmi faktort kíséri végig hasonló eszközökkel egészen annak végső pusztulásáig. S ahogy azon sem kérjük számon a legdurvább részleteket, úgy Szikra János hosszúverse sem veszi tekintetbe, hogy melyik kifejezés vagy gondolat túri a nyomdafestéket, és melyik nem. Különösen akkor, ha a végeredmény (annak ellenére, hogy külön-külön veszi számba és kaszabolja szét a nemekhez kötődő egyéni és társadalmi, elismert és el nem ismert stb. státusokat és szerepeket) akár az emberiség egyetemes pusztulása előtt mindannyiunkban lepergő filmként is fölfogható. Ám abban is biztos

vagyok, hogy a legtöbben éppen azok közül okulhatnának belőle, akik az egészet egy tudathasadásos elme fölháborító zagyvaságának tartják, s úri módon kihúzzák magukat, majd továbbállnak. Ők azok, akiknek kezében csak úgy csörög a pattogatott kukoricás kartonvödör, amikor Mel Gibson *Passiójának* „ön-célú” kegyetlenségét emlegetik. Egyetlen pillanatra sem fordul meg a fejükben, hogy a valódi cél talán éppen az, hogy őket végre nagy nyilvánosság előtt is hüledezni, izzadni, levegőért kapkodni és vakarózni lássuk. A költeményből azokra való tekintettel, akik még nem olvasták, szándékosan nem idézek. Küzdjenek meg – ahogyan mások is – fogódzók nélkül a *Rotbadtan párálló széttárt pávafarokkal*.

Szikra János egyetlen mondatával azonban még tartozom. A kötet hátsó borítójára íródott ez is, s azokkal értek egyet, akik szerint semmiféle magyarázatra nem szorul. „Pályám elején még csak sejtettem, amit ma már tudok: kötelességem szolgálni – mindent a magyar nemzetnek köszönhetek.”

LÉKA GÉZA

LÉKA GÉZA (1957) Budapesten élő költő.